

Dudics Lakatos Katalin, Tóth Péter

Kótyuk István és a kárpátaljai magyar nyelvjárások

1. Bevezetés

Kótyuk István sokoldalú tudósként ismert Kárpátalján és szülőföldje határain túl. A dialektológusok elsősorban az Ung-vidéki tájnyelv és az ukrán jövevényszavak kutatójaként, a lexikográfia művelői az Udvari István szerkesztésében megjelent ukrán–magyar és magyar–ukrán szótári adatbázis tudományos munkatársaként, az irodalmárok pedig műfordítóként tartják számon. Neve a kárpátaljai magyarok körében mégis elsősorban tankönyvíróként ismert. Az Ungvári Állami Egyetemen, majd a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán összességében több évtizedig oktatott, így a kárpátaljai magyartanárok egy jelentős része mondhatja magát a tanítványának.

A továbbiakban mi Kótyuk Istvánról mint nyelvjáráskutatóról és az alkalmazott dialektológia kárpátaljai képviselőjéről szeretnénk szólni. Az 1960-as években az Ungvári Állami Egyetem fiatal oktatójaként a szűkebb pátria, az ungi táj nyelvjárási sajátosságai, főképpen az itteni ukrán eredetű tájszavak kezdték foglalkoztatni. Kutatásai azért is voltak hiánypótlók, mert az Ung-vidékről hosszú ideig alig tudtak valamit a magyar dialektológusok, csupán kisebb közlések jelentek meg e régióból. A Magyar nyelvjárási bibliográfia, amely 1950-ig dolgozza fel a nyelvjárási szakirodalmat, nagyon kevés közlést említ a régi Ung megye területéről (lásd Benkő–Lőrincze szerk., 1951, 180. o.).

Kótyuk István első tanulmányait különböző ungvári egyetemi kiadványokban, illetve konferenciakötetekben publikálta (1965, 1969, 1970, 1972). 1974. január 11-én (épp negyvenedik születésnapján) védte meg az Ung alsó folyásának magyar nyelvjárásaiban fellelhető ukrán jövevényszavakról írott kandidátusi értekezését. Abban az időben nem volt lehetőség arra, hogy az értekezés nyomtatásban is megjelenjen, a szakemberek számára pedig a néhány példányban elkészült gépelt kézirat nehezen volt hozzáférhető. Az értekezés több mint 30 év múlva, 2007-ben jelent meg a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke gondozásában, Zoltán András előszavával és szerkesztésében (Kótyuk, 2007a).

Kótyuk István az értekezés tájszóanyagát a következő 18 településen gyűjtötte: 1) Nagygejóc, 2) Gálocs, 3) Bátfa, 4) Palágykomoróc, 5) Koncháza, 6) Kisgejóc, 7) Minaj, 8) Palló, 9) Botfalva, 10) Kis- és Nagyrát, 11) Ketergény, 12) Kisszelmenc, 13) Szürte, 14) Tarnóc, 15) Homok, 16) Kistéglás, 17) Császlóc, 18) Sislóc.

Kótyuk István értekezésében áttekinti a kutatóterület magyar nyelvjárásainak hangtani, alaktani és mondattani sajátosságait, osztályozza az ungi nyelvjárások szláv eredetű jövevényszavait, részletesen tárgyalva hangtani és alaktani meghonosodásuk kérdéseit. Ezt követően bemutatja tájszógyűjtését. Összesen 247 ukrán eredetű tájszót vizsgál meg. Csak néhányat említünk meg közülük: *brindza* 'sózott juhsajt', *brizgál* 'fröcsköl', *butyka* 'bódé', *cserpál* 'merít', *dránka* 'zsinely', *drugár* ~ *drugafa* 'villanyoszlop', *holubinka* 'galambgomba', *kutacs* 'piszkavas', *lóka* 'hosszúsзык, lóca', *morkó* 'sárgarépa', *pászka* 'húsvéti fonott kalács', *puhir* 'pajor', *pup* 'köldök', *salamina* 'a kukoricacsó borítólevele, csuhája', *szátva* 'szövösзык', *trozka* 'elégett szén maradéka, salakja', *truzsák* 'szalmazsák' stb.

A kötetről Bárányné Komári Erzsébet a Magyar Nyelvőrben (2009), Gazdag Vilmos a Kisebbségkutatásban (2009), P. Lakatos Ilona a Magyar Nyelvben (2010) közölt ismertetőt. Mindannyian szorgalmazták az értekezés magyar nyelvre fordítását, de ez sajnos nem valósult meg.

2. A növénytani szókincs vizsgálója

Kótyuk Istvánról köztudott volt, hogy nagyon szerette a növényeket, különösen a virágokat. Nemcsak a növények gondozása foglalkoztatta, hanem a megnevezések iránt is érdeklődött. 1993-ban jelent meg a *Népi növényismeret és növénytani szókincs Ráton* című tanulmánya. Az 1986 és 1990 között gyűjtött növényneveknek elkészítette az adattárát, 13 csoportba rendezve a megnevezéseket: 1) lágyszárú mezei növények, 2) lágyszárú vízi és vízmenti növények, 3) erdei fák és bokrok, 4) lágyszárú erdei növények, 5) vetési gyomok, 6) útmenti gyomok, 7) kerti virágok, 8) cserepes dísznövények, 9) díszfák és díszcserjék, 10) konyhakerti növények, 11) szántóföldön termesztett fajok, 12) gyümölcsfák és cserjék, 13) gombák. A meghatározások pontosak, szakszerűek. Az adattárban 433 növénynév és névváltozat szerepel (1993a: 92). Az ungi nyelvjárásnak olyan jellemző növénynevei találhatóak meg az adattárban, mint a *csattogó* ~ *komócsa* ~ *szamóca* 'sáncparton, kaszálók mentén termő, a samócához hasonló, de attól kisebb levelű és termésű növény', *dídike* 'búzavirág', *folyóka* 'mezei szulák', *kanamosó* ~ *kannamosó* 'mezei zsúrló', *farkasfog* ~ *farkasnyila* 'Bidens tripartitus', *szádokfa* 'hársfa' stb.

3. Az ungi nyelvjárások elhivatott kutatója

Az ungi nyelvjárások hangtani és alaktani sajátásaival több tanulmányában foglalkozott (1979, 1990a, 1993b, 1998, 2004, 2007b). Az Intermix Kiadó gondozásában megjelent *Anyanyelvünk peremén* című kötetében e kutatásai is helyet kaptak (1995a). A könyv három tematikus részből áll, az első a *Köznyelviség*, a második a *Nyelvművelés*, a harmadik *Az ungi nyelvjárás sajátosságai* címet viseli. Az utóbbi részben a főbb hangtani jelenségek általános bemutatása mellett külön tanulmányban foglalkozik a zárt *í-zés*, az *ö-zés*, a zárt *o-zás* és a nyílt *e-zés* eseteivel. A zárt *í-zés* az ungi nyelvjárásnak egyik legmarkánsabb sajátossága (pl. *mír, níz, típ, míz, nígy, szíp, bíke, ífél, íccaka, ínek, edíny, gyikíny, pucír, szomszíd* stb.), s bár a szomszédos beregi nyelvjárásokban is megvan (Csongor, Szernye, Bátyú), távolabb már csak szigetszerűen jelentkezik (Salánkon, Visken), vagy aránylag ritkábban fordul elő. A nyelvjárás *ö-zés*ről korábban a kutatók úgy vélték, hogy e területen nem fordul elő. Horváth Katalin (1976, 28–31. o.) és Kótyuk István azonban számos példát hozott fel a hangsúlytalan illeszkedéses *ö-zésre*: *űköt, bennűköt, dűhösök, betűköt, szűlőköt, kettőköt, többszörösön* stb. Az *o-zó* adatok között megtalálható a *mog* 'mag', és a *fogy* is 'fagy', amelyek hamar feltűnnek az ungiak beszédében a környékbelieknek.

A hangtani jelenségekkel foglalkozó részeket a kötetben a névszó- és igerővek, valamint az igeragozási rendszer szakszerű elemzése követi. Nem sokkal később az ungvári *Acta Hungaricában* jelent meg *A ráti nyelvjárás helyhatározószó-rendszere* című tanulmánya (1997). E dolgozataiban nemcsak a nyelvjárás jelenségeket vette számba, hanem igyekezett minél teljesebben leírni az alaktani részrendszereket. A beregi, ugocsai és máramarosi területek morfológiai jelenségeiről máig nem készültek ilyen részletes leírások.

Kótyuk István részt vett az ungvári magyar tanszék nyelvöldrajzi kutatásaiban és tájszógyűjtéseiben: *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza*, *A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára*, az *Európai nyelvatlasz* és a *Kárpát nyelvatlasz* munkálataiban.

Nyelvjáráskutatásait a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1993-ban Csúry-díjjal ismerte el. A szeretett ungi táj, amelyhez mindig ragaszkodott, nyelvjárásának feltárásában elévülhetetlen érdemeket szerzett.

4. A magyar nyelv tankönyvek szerzője

Kótyuk István a nyelvjáráskutató munka mellett a gyakorlatban való hasznosításban, az anyanyelvoktatási reform megvalósításában, az elméleti háttér kidolgozásában is jelentős szerepet vállalt. A hozzáadó szemléletű 2005-ös Magyar nyelv tantervet kidolgozó munkacsoport vezetőjeként a nyelvjárások témakörét, a helyi nyelvváltozatok kérdését fontosnak tartotta kiemelni.

Szólnunk kell azonban a korábban megjelent tankönyveiről, a kárpátaljai anyanyelvoktatásra kifejtett hatásáról is. A '90-es években megjelent magyar nyelv tankönyvek szerzőjeként szemléletet, véleményt formált azelőtt, hogy a szociolingvisztikai kutatások eredményei a közoktatásba kerültek volna. Hiszen lényeges hatása lehet annak, hogy a fiatalok, sőt, a pedagógusok, a hivatalosan jóváhagyott segédletekben milyen információkkal, viszonyulással találkozhatnak anyanyelv-változatokkal kapcsolatban (Lőrincz–Simon szerk., 2017). Ahogy Simon Szabolcs megfogalmazza a szlovákiai magyar tankönyvek kapcsán: „Elsőrendűen fontos szempont az ideológia, amelyet a tankönyv tükröz. Noha faji, vallási, nemi, nyelvi alapú megkülönböztetés vagy csak ennek sugallása is megengedhetetlen a tankönyvekben, nem példa nélkül való a nyelvi megkülönböztetés sugallása, a nyelvváltozatok iránti érzéketlenség a hazai anyanyelvi tankönyvekben sem” (Simon, 2014, 29.o.).

Áttekintve a Kótyuk István által írt Magyar nyelv tankönyveket, nem találunk a magyar nyelvjárásokkal szembeni elmarasztaló, lekicsinyítő megjegyzést.

Bár ezek a kiadványok, akárcsak a későbbi általános iskolai osztályok (5–9.) számára készült segédletek, főleg grammatikai témakörökre épülnek, az 1992-ben, majd átdolgozva 1996-ban megjelent 6. osztályos magyar nyelv tankönyvben *A nyelv rétegei* című fejezet a köznyelv és az irodalmi nyelv meghatározása mellett a nyelvjárások fogalmával is foglalkozik (Kótyuk–Horváth–Penckófer, 1992, 6–9. o.). Igaz ugyan, hogy a nyelvjárásokat a „falvakban élő embereknek” tulajdonítja, viszont kárpátaljai magyar települések (Kaszony, Vári) szóhasználatát említi példaként. A nyelvváltozat meghatározásaként a következővel találkozik a tanuló: „A nyelvhasználatnak területenként eltérő változatait nyelvjárásnak nevezzük” (uo. 1992, 7. o.). A tájszavak típusait szövegrészeteken keresztül szemléltetik a szerzők. A témához 3 feladat tartozik. A gyerekeknek a *törökbúza ~ kukorica* egyéb elnevezéseit kell megtalálniuk, majd egy Móra Ferenc által írt 2 mondatos párbeszéd-részletből kell kikeresniük a tájszókat. Az utolsó feladat a következőképpen hangzik: „Gyűjtsetek a saját vagy az általatok leginkább ismert nyelvjárásból 5 tájszót!”.

Ugyanezen tankönyvsorozat 8. osztályosoknak készült (1995-ben, majd 2000-ben átdolgozva, az elemzett rész változtatása nélkül) részében ismét megjelenik *A magyar nyelv rétegei* című alfejezetben a tájnyelv (nyelvjárás) jellemzése: „olyan nyelvváltozat, amelyet az egyes földrajzi tájak magyar lakossága beszél. A köznyelvtől a tájnyelvek főleg hangtanuk és szókészletük tekintetében térnek el” (Kótyuk 1995b: 105). Ezután a kárpátaljai magyar nyelvjárásokat jellemzi a szerző, kiemelve a legjellemzőbb sajátosságokat. A témakör után található feladatok közül egy vonatkozik a nyelvjárásokra: „Gyűjtsetek olyan tájszavakat, amelyeknek ismeritek az értelmét! Írjátok le melléjük köznyelvi megfelelőjüket is!” (Uo. 106). Ugyanezen tankönyv a tájszavakkal a következő fejezetben is foglalkozik: *A magyar szókészlet nagysága és tagolódása* (Kótyuk, 1995b, 107–111. o.). A tájszók meghatározása ebben a részben a következő: „egyes vidékek, tájegységek jellemző, az irodalmi és

köznyelvben nem élő szavai” (uo. 108. o.). A fejezet után 3 feladat foglalkozik a tájszavakkal: gyűjtésükre szólítja fel a tanulókat, illetve köznyelvi megfelelőjüket kell megtalálniuk a felsorolt valódi és alaki tájszavaknak (uo. 109–110). Mindenképpen kiemelendő, hogy a valódi tájszók a kárpátaljai nyelvjárások jellemző kifejezései: *csattogó, fakopáncs, menetke*. Hiányosságként viszont mindenképpen meg kell említenünk, hogy a diftongusok jelölésének hiánya megzavarhatja az olvasókat: *zöüd, vóut, riégenn, belőülle*. Ennek feltételezhetően nyomdatechnikai okai vannak. Összességében azonban ez a tankönyvcsalád a nem köznyelvi változatokat említve már kiemeli a helyi jellemzőket, előrevetítve azt a reformot, ami a következő években a kárpátaljai magyar mint anyanyelv oktatásában bekövetkezett (Kótyuk, 1990b, 1993c, 1995b, 1996, Kótyuk–Horváth–Penckófer, 1992).

A 2005-ös tanterv hozta jelentős változások leginkább a középiskolai osztályokat érintették: az általános iskolai osztályokban továbbra is a grammatika oktatása maradt a központi téma, de kiemelten kezelték a helyi nyelvváltozatok jellemzőit. Ezen tankönyvek elkészítését Kótyuk István vállalta magára (Kótyuk, 2005, 2006, 2007c, 2008).

Az 5–9. osztály számára készült könyvekben önálló témaként nem szerepelnek ugyan a területi nyelvváltozatok, viszont más témakörök kapcsán szót ejt róluk a szerző. A nyolcadikos magyar nyelv tankönyv *A magyar irodalmi nyelv kialakulása* című fejezetében arról olvashatunk, hogy az északkeleti nyelvjárások hangtani normái alapján kezdett kialakulni az irodalmi nyelv (Kótyuk, 2008, 4. o.). Megemlíti a szerző azokat a kárpátaljai településeket is, melyek határvonalként jellemezhetőek a nyelvváltozat kapcsán. Mellékelve egy térkép is látható a magyar nyelvjáróterületekről. A tankönyv 9. oldalán a nyelvi norma kapcsán megfogalmazott állítások a szociolingvisztikai szemléletet tükrözik: „A nyelvi norma követendő eszmény, amely elsősorban a normatív nyelvváltozatokban, a köznyelvben és az irodalmi nyelvben érvényesül. (...) Mivel a nyelvszokás változó, a köznyelvi norma is változhat” (Kótyuk, 2008, 9. o.).

5. Befejezés

Kótyuk István a kárpátaljai magyar nyelvjáráskutatásban összekapcsolta a klasszikus dialektológia hagyományait az alkalmazott dialektológia kiemelt céljaival: tudományos vizsgálatainak eredményeit a gyakorlatban is széles körben ismertette, hasznosította tankönyvei által. A mindenkor hivatalos útmutatóktól függetlenül az általa írt segédletekben objektív, racionális szemléletet közvetített a nem standard változatokkal szemben is, növelve ezzel a helyi nyelvváltozatok presztízsét.

Irodalom

1. Kótyuk István 1965 = Ковтюк, С. И. 1965. Славянские заимствования в бытовой лексике венгерского говора Ужгородского района. In: *Тези доповідей та повідомлення до XIX наукової конференції професорсько-викладацького складу. Романо-германська та угорська філологія*. Ужгород. 73–77.
2. Kótyuk István 1969 = Ковтюк, С. И. 1969. Славянизмы в венгерском говоре с. Ратовцы Ужгородского района. In: *Всесоюзная конференция по финно-угроведению (Тезисы докладов и сообщения)*. Joskar-Ola. 40–42.
3. Kótyuk István 1970 = Ковтюк, С. И. 1970. Спряжение глагола в венгерских говорах низовья реки Уж. In: *Слов'янсько-угорські міжмовні та літературні зв'язки. Науково-тематичний збірник*. Ужгород. 89–98.
4. Kótyuk István 1972 = Ковтюк, С. И. 1972. Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области (лексика, связанная с названиями физических и психических особенностей человека). In: *Вопросы советского финно-угроведения. Языкознание*. Саранск. 115–116.
5. Kótyuk István 1973 = Ковтюк, С. И. 1973. *Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области Украинской ССР*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Ужгород.
6. Bárányné Komári Erzsébet 2009. Kótyuk István: Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai – Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. *Magyar Nyelvőr* 133: 95–101.
7. Benkő Loránd – Lőrincze Lajos szerk. 1951. *Magyar nyelvjárasi bibliográfia. 1817–1949*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
8. Gazdag Vilmos 2009. Jelentés az ukrán–magyar nyelvhatárról. *Kisebbségkutatás* 18. évf. 3. sz. 476–481.
9. Horváth K. I. 1976. A kárpátontúli magyar nyelvjárások magánhangzó-rendszere. Uzshorod: Uzshorodi Állami Egyetem.
10. Kótyuk István 1979. Az ungi nyelvjárás névszótőrendszere. *Magyar Nyelvjárások* 22: 27–37.
11. Kótyuk István 1990a. A zárt í-zés az ungi nyelvjárásban. In: Jakab László – Keresztes László – Kiss Antal – Maticsák Sándor szerk., *Congressus septimus internationalis fenno-ugristarum. 3A. Sessiones sectionum dissertationes. Linguistica*. Debrecen. 267–271.
12. Kótyuk István 1990b (1995, 2001). *Magyar nyelv* 5. Lviv: Szvit Kiadó.
13. Kótyuk István 1993a. Népi növényismeret és növénytani szókincs Ráton. In: Lizanec Péter – Horváth Katalin szerk., *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó. 75–93.
14. Kótyuk István 1993b. Az ö-zés esetei az ungi nyelvjárásban. In: *Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon III*. Budapest–Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Sciptrum Kft. 1339–1342.
15. Kótyuk István 1993c (1997). *Magyar nyelv* 7. Lviv: Szvit Kiadó.
16. Kótyuk István 1995a. *Anyanyelvünk peremén*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
17. Kótyuk István 1995b (2000). *Magyar nyelv* 8. Lviv: Szvit Kiadó.
18. Kótyuk István 1996 (2002). *Magyar nyelv* 9. Lviv: Szvit Kiadó.

19. Kótyuk István 1997. A ráti nyelvjárás helyhatározószó-rendszere. *Acta Hungarica* 6: 20–26.
20. Kótyuk István 1998. Az ungi nyelvjárás igeragozási rendszere. In: Szabó Géza – Molnár Zoltán szerk. *III. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely: A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai II. 301–306.
21. Kótyuk István 2001. A lakóház és a porta a századközi Ráton. *Acta Beregsasiensis* 2: 119–126.
22. Kótyuk István 2004. Az ige ragozásrendszere az ungi nyelvjárásban. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint. 11–19.
23. Kótyuk István 2005. *Magyar nyelv 5. osztály*. Csernyivci: Bukrek.
24. Kótyuk István 2006. *Magyar nyelv 6. osztály*. Csernyivci: Bukrek.
25. Kótyuk István 2007a = Ковтюк, Иштван 2007. *Українские заимствовання в ужанском венгерском говоре*. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke.
26. Kótyuk István 2007b. Az ungi nyelvjárás névszó- és igető-rendszere. In: Csernicskó István – Márku Anita szerk., *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár: PoliPrint. 176–189.
27. Kótyuk István 2007c. *Magyar nyelv 7. osztály*. Csernyivci: Bukrek.
28. Kótyuk István 2008. *Magyar nyelv 8. osztály*. Csernyivci: Bukrek.
29. Kótyuk István – Horváth Katalin – Penckófer Mária 1992 (1996). *Magyar nyelv* 6. Lviv: Szvit Kiadó.
30. Kótyuk István és mtsai. 2005. *Magyar nyelv 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára*. Csernyivci: Bukrek.
31. Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs szerk. 2017. A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései: A variológiai kutatócsoport 7. Nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai. Komárom: Selye János Egyetem.
32. P. Lakatos Ilona 2010. Kótyuk István, *Українские заимствовання в ужанском венгерском говоре*. Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. *Magyar Nyelv* 106: 227–233.
33. Simon Szabolcs 2014. Szempontok, irányzatok a tankönyvek és egyéb iskolai dokumentumok elemzésével kapcsolatos szlovákiai magyar szakirodalomban. In: Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs – Török Tamás (szerk.) *Tanulmányok a tankönyvkutatás feladatairól, módszereiről*. A komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kara Mai Magyar Nyelvi Tanszéke mellett működő Variológiai kutatócsoport konferenciáinak anyagai. Bratislava: Terra vydavateľstvo, s.r.o. 27–38.

References

1. Kótyuk István 1965 = Ковтюк, С. И. 1965. *Slavianskye zaimstvovanyia v bytovoii leksyke venherskoho hovora Uzhhorodskoho raiona*. [Slavic borrowings in everyday vocabulary of the Hungarian dialect of the Uzhgorod region]. In: *Tezy dopovidei ta povidomlennia do XIX naukovoii konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu. Romano-hermanska ta uhorska filolohiia*. Uzhhorod. 73–77.

2. Kótyuk István 1969 = КОВТЮК, С. И. 1969. Slavianyzye v venherskom hovore s. Ratovtse Uzhhorodskoho raiona. [Slavism in the Vennerian Novor p. Ratovce Yuzhnorodskoho district]. In: Vsesoiuznaia konferenyia po fynno-uhrovedenyiu (Tezyse dokladov y soobshchenyia). Joskar-Ola. 40–42.
3. Kótyuk István 1970 = КОВТЮК, С. И. 1970. Spriazhenye hlahola v venherskykh hovorakh nyzovia reky Uzh. [Verb conjugation in the Hungarian dialects of the lower Uzh river]. In: Sloviansko-uhorski mizhmovni ta literaturni zviazky. Naukovo-tematychnyi zbirnyk. Uzhhorod. 89–98.
4. Kótyuk István 1972 = КОВТЮК, С. И. 1972. Ukraynyzmi v venherskom hovore nyzovia reky Uzh Zakarpatskoi oblasti (leksyka, sviazannaia s nazvanyiamy fizycheskykh y psykhycheskykh osobennostei cheloveka). [Ukrainianisms in the Hungarian dialect of the lower reaches of the Uzh River in the Transcarpathian region (lexicon associated with the names of the physical and mental characteristics of a person)]. In: Voprosi sovetskoho fynno-uhrovedenyia. Yazikoznanye. Saransk. 115–116.
5. Kótyuk István 1973 = КОВТЮК, С. И. 1973. Ukraynyzmi v venherskom hovore nyzovia reky Uzh Zakarpatskoi oblasti Ukraynskoi SSR. [Dyssertatsyia na soyskanye uchenoi stepeny kandydata fylolohycheskykh nauk. Ukrainianisms in the Hungarian Dialect of the Lower Uzh River in the Transcarpathian Region of the Ukrainian SSR. Thesis for the degree of candidate of philological sciences]. Uzhhorod.
6. Kótyuk István 2007a = КОВТЮК, ИШТВАН 2007. Ukraynskye zaymstvovanyia v uzhanskom venherskom hovore. [Ukrainian loanwords in Uzhansk Hungarian]. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke.
7. Bárányné Komári Erzsébet 2009. Kótyuk István: Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai – Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. [Ukrainian words of the Hungarian dialect of Ungi]. *Magyar Nyelvőr* 133: 95–101.
8. Benkő Loránd – Lőrincze Lajos szerk. 1951. *Magyar nyelvjárési bibliográfia. [Hungarian dialect bibliography]. 1817–1949.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
9. Gazdag Vilmos 2009. Jelentés az ukrán–magyar nyelvhatárról. [Report on the Ukrainian-Hungarian language border]. *Kisebbségkutatás* 18. évf. 3. sz. 476–481.
10. Horváth K. I. 1976. A kárpátontúli magyar nyelvjárások magánhangzó-rendszere. [The vowel system of the Transcarpathian Hungarian dialects]. Uzshorod: Uzshorodi Állami Egyetem.
11. Kótyuk István 1979. Az ungi nyelvjárás névszótőrendszere. [The Ungi dialect pronunciation system]. *Magyar Nyelvjárások* 22: 27–37.
12. Kótyuk István 1990a. A zárt í-zés az ungi nyelvjárásban. [The closed í-ing in the Ungi dialect]. In: Jakab László – Keresztes László – Kiss Antal – Maticsák Sándor szerk., *Congressus septimus internationalis fenno-ugristarum. 3A. Sessiones sectionum dissertationes. Linguistica.* Debrecen. 267–271.
13. Kótyuk István 1990b (1995, 2001). *Magyar nyelv* 5. [Hungarian language]. Lviv: Szvit Kiadó.
14. Kótyuk István 1993a. Népi növényismeret és növénytani szókincs Ráton. [Folk knowledge of plants and botanical vocabulary in Rát]. In: Lizanec Péter – Horváth Katalin szerk., *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye.* Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó. 75–93.

15. Kótyuk István 1993b. Az ö-zés esetei az ungi nyelvjárásban. [Cases of ö-ing in the Ungi dialect]. In: *Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon III.* Budapest–Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Sciptrum Kft. 1339–1342.
16. Kótyuk István 1993c (1997). *Magyar nyelv 7.* [Hungarian language]. Lviv: Szvit Kiadó.
17. Kótyuk István 1995a. *Anyanyelvünk peremén.* [On the edge of our mother tongue]. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
18. Kótyuk István 1995b (2000). *Magyar nyelv 8.* [Hungarian language]. Lviv: Szvit Kiadó.
19. Kótyuk István 1996 (2002). *Magyar nyelv 9.* [Hungarian language]. Lviv: Szvit Kiadó.
20. Kótyuk István 1997. A ráti nyelvjárás helyhatározószó-rendszere. [Locative word order in the Ratian dialect]. *Acta Hungarica* 6: 20–26.
21. Kótyuk István 1998. Az ungi nyelvjárás igeragozási rendszere. [The verb conjugation system of the Ungi dialect]. In: Szabó Géza – Molnár Zoltán szerk. *III. Dialektológiai Szimpozion.* Szombathely: A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai II. 301–306.
22. Kótyuk István 2001. A lakóház és a porta a századközi Ráton. [The house and the courtyard in mid-century Ráton]. *Acta Beregsasiensis* 2: 119–126.
23. Kótyuk István 2004. Az ige ragozásrendszere az ungi nyelvjárásban. [Verb conjugation in the Ungi dialect]. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* Ungvár: PoliPrint. 11–19.
24. Kótyuk István 2005. *Magyar nyelv 5. osztály.* [Hungarian language]. Csernyivci: Bukrek.
25. Kótyuk István 2006. *Magyar nyelv 6. osztály.* [Hungarian language]. Csernyivci: Bukrek.
26. Kótyuk István 2007b. Az ungi nyelvjárás névszó- és igető-rendszere. [The noun and verb system of the Ungi dialect]. In: Csernicskó István – Márku Anita szerk., *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához.* Ungvár: PoliPrint. 176–189.
27. Kótyuk István 2007c. *Magyar nyelv 7. osztály.* [Hungarian language]. Csernyivci: Bukrek.
28. Kótyuk István 2008. *Magyar nyelv 8. osztály.* [Hungarian language]. Csernyivci: Bukrek.
29. Kótyuk István – Horváth Katalin – Penckófer Mária 1992 (1996). *Magyar nyelv 6.* [Hungarian language]. Lviv: Szvit Kiadó.
30. Kótyuk István és mtsai. 2005. *Magyar nyelv 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára.* [Hungarian language, grades 5-12. Curriculum for Hungarian-language schools]. Csernyivci: Bukrek.
31. Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs szerk. 2017. A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései: A variológiai kutatócsoport 7. Nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai. [Professional, methodological issues of textbook research]. Komárom: Selye János Egyetem.
32. P. Lakatos Ilona 2010. Kótyuk István, Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. [Ukrainian words of the Hungarian dialect of Ungi]. *Magyar Nyelv* 106: 227–233.

33. Simon Szabolcs 2014. Szempontok, irányzatok a tankönyvek és egyéb iskolai dokumentumok elemzésével kapcsolatos szlovákiai magyar szakirodalomban. [Perspectives and trends in the Hungarian literature on the analysis of textbooks and other school documents in Slovakia]. In: Lőrincz Julianna –Simon Szabolcs –Török Tamás (szerk.) *Tanulmányok a tankönyvkutatás feladatairól, módszereiről*. A komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kara Mai Magyar Nyelvi Tanszéke mellett működő Varialógiai kutatócsoport konferenciáinak anyagai. Bratislava: Terra vydavateľstvo, s.r.o. 27–38.

Kótyuk István és a kárpátaljai magyar nyelvjárások

Dudics Lakatos Katalin, PhD, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, docens. dudics.katalin@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0003-1354-4421

Tóth Péter, PhD, ELTE Savaria Egyetemi Központ, thpeter.ung@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5826-0863

Kótyuk István sokoldalú tudósként ismert Kárpátalján és szülőföldje határain túl. A dialektológusok elsősorban az Ung-vidéki tájnyelv és az ukrán jövevényszavak kutatójaként, a lexikográfia művelője az Udvari István szerkesztésében megjelent ukrán–magyar és magyar–ukrán szótári adatbázis tudományos munkatársaként, az irodalmárok pedig műfordítóként tartják számon. Neve a kárpátaljai magyarok körében mégis elsősorban tankönyvíróként ismert. Kótyuk Istvánról mint nyelvjárás-kutatóról és az alkalmazott dialektológia kárpátaljai képviselőjéről szeretnénk beszélni. Kótyuk István első tanulmányait különböző ungvári egyetemi kiadványokban, illetve konferenciakötetben publikálta 1974-ben védte meg az Ung alsó folyásának magyar nyelvjárásaiban fellelhető ukrán jövevényszavakról írott kandidátusi értekezését. Abban az időben nem volt lehetőség arra, hogy az értekezés nyomtatásban is megjelenjen, a szakemberek számára pedig a néhány példányban elkészült gépelt kézirat nehezen volt hozzáférhető. Kótyuk Istvánról köztudott volt, hogy nagyon szerette a növényeket, különösen a virágokat. Nemcsak a növények gondozása foglalkoztatta, hanem a megnevezések iránt is érdeklődött. Kótyuk István részt vett az ungvári magyar tanszék nyelvöldrajzi kutatásaiban és tájszógyűjtéseiben. Kótyuk István a nyelvjárás-kutató munka mellett a gyakorlatban való hasznosításban, az anyanyelvoktatási reform megvalósításában, az elméleti háttér kidolgozásában is jelentős szerepet vállalt. A hozzáadott szemléletű 2005-ös Magyar nyelv tantervet kidolgozó munkacsoport vezetőjeként a nyelvjárások témakörét, a helyi nyelv-változatok kérdését fontosnak tartotta kiemelni. Kótyuk István a kárpátaljai magyar nyelvjárás-kutatásban összekapcsolta a klasszikus dialektológia hagyományait az alkalmazott dialektológia kiemelt céljaival: tudományos vizsgálatainak eredményeit a gyakorlatban is széles körben ismertette, hasznosította tankönyvei által. A mindenkori hivatalos útmutatóktól függetlenül az általa írt segédletekben objektív, racionális szemléletet közvetített a nem standard változatokkal szemben is, növelve ezzel a helyi nyelv-változatok presztízsét.

Kulcsszavak: nyelvjárás, hangtan, növénynevek, tankönyvek, oktató, Kótyuk István

Іштван Ковтюк та угорські діалекти Закарпаття

Дудич Катерина, доктор філософії з галузі мовознавства, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, dudics.katalin@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0003-1354-4421

Товт Петер, доктор філософії з галузі мовознавства, Університетський центр «ELTE Savaria» (Будапешт, Угощина), thpeter.ung@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5826-0863

Іштван Ковтюк відомий як різнобічний науковець на Закарпатті та за межами своєї батьківщини. Діалектологи розглядають його передусім як дослідника унґ-відекського діалекту та української лексики, лексикографи – як наукового співробітника українсько-угорської та угорсько-української словникової бази за редакцією Іштвана Удварі, а літературознавці – як художнього перекладача. Серед закарпатських угорців Іштван Ковтюк відомий насамперед як автор підручників. Ми ж хочемо поговорити про Іштвана Ковтюка як про діалектолога та закарпатського представника прикладної діалектології. Свої перші дослідження Іштван Ковтюк публікував у різних університетських виданнях та збірниках матеріалів конференцій в Ужгороді, а в 1974 році захистив кандидатську дисертацію про українські говірки пониззя річки Унг в угорських говірках. На той час опублікувати дисертацію в друкованому вигляді було неможливо, а кілька примірників набраного на машинці рукопису були важкодоступними для фахівців. Добре відомо, що Іштван Кетюк дуже любив рослини, особливо квіти. Його цікавив не лише догляд за рослинами, але й їхні назви. Іштван Кетюк брав участь у лінгвістично-географічних дослідженнях та ландшафтних колекціях угорського відділу в Ужгороді. Окрім діалектологічних досліджень, Іштван Кетюк відіграв значну роль у практичному застосуванні угорської мови, у впровадженні реформи викладання рідної мови та в розробці теоретичних засад. Як керівник робочої групи, яка розробляла навчальну програму з угорської мови у 2005 році, він вважав важливим підкреслити питання діалектів та місцевих мовних різновидів. Іштван Ковтюк поєднав традиції класичної діалектології з основними завданнями прикладної діалектології у вивченні діалектів закарпатської угорської мови: результати його наукових досліджень були широко розповсюджені та використані на практиці через його підручники. Незалежно від офіційних посібників, він передав об'єктивний, раціональний підхід до нестандартних різновидів у написаних ним посібниках, тим самим підвищуючи престиж місцевих мовних різновидів.

Ключові слова: діалект, фонетика, назви рослин, підручники, викладач, Іштван Ковтюк

István Kótyuk and the Hungarian dialects of Transcarpathia

Dudics Lakatos, Katalin, PhD, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, Associate Professor, dudics.katalin@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0003-1354-4421

Tóth, Péter, PhD, ELTE Savaria University Centre (Hungary), thpeter.ung@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5826-0863

István Kótyuk is known as a versatile scholar in Transcarpathia and beyond the borders of his homeland. He is known to dialectologists primarily as a researcher of the Ung-Vidék dialect and of Ukrainian vocabulary, to lexicographers as a researcher of the Ukrainian-Hungarian and Hungarian-Ukrainian dictionary database edited by István Udvari, and to literary scholars as a literary translator. István Kótyuk is known among Transcarpathian Hungarians primarily as a textbook writer. We would like to talk about István Kótyuk as a dialectologist and Transcarpathian representative of applied dialectology. István Kótyuk published his first studies in various university publications and conference proceedings in Uzhhorod, and in 1974 he defended his thesis on Ukrainian dialects of the lower Ung River in Hungarian dialects. At the time, it was not possible to publish the thesis in print, and the few copies of the typed manuscript were difficult for specialists to access. It was well known that István Kótyuk was very fond of plants, especially flowers. He was not only interested in the care of plants, but also in their names. István Kótyuk took part in the linguistic-geographical research and landscape collections of the Hungarian Department in Uzhhorod. In addition to his work on dialect research, István Kótyuk also played a significant role in the practical application of the Hungarian language, in the implementation of the reform of mother tongue teaching and in the development of the theoretical background. As the leader of the working group that developed the Hungarian language curriculum in 2005, he considered it important to emphasise the issue of dialects and local language varieties. István Kótyuk has combined the traditions of classical dialectology with the main goals of applied dialectology in the study of dialects in Transcarpathian Hungarian: the results of his scientific research have been widely disseminated and used in practice through his textbooks. Independently of the official guides, he conveyed an objective, rational approach to non-standard varieties in the manuals he wrote, thus increasing the prestige of local language varieties.

Keywords: *dialect, phonetics, plant names, textbooks, professor, István Kótyuk*